		

PROF. DR. DARCY CARVALHO. DE HODIERNO USU LINGUAE LATINAE ET DE LATINE DICENDI NORMIS. FEA-USP 2021. STUDIES IN MEDIEVAL AND MODERN LATIN

1. ***TERENTIUS TUNBERG. DE LATINE DICENDI NORMIS QUAS SCRIPTORES RECENTIORES (VEL NEOTERICI) SERVASSE VIDENTUR***
2. ***F. II. L. DONCKERMANN. DE HODIERNO LINGUAE LATINAE USU IN LITERIS DOCTRINISQUE TRADENDIS***

1. TERENTIUS TUNBERG. DE LATINE DICENDI NORMIS

Quamvis imperium Romanum in Europae regionibus ad occidentem spectantibus saeculo post Christum natum quinto exstinctum esset, homines docti, qui eas regiones incolebant, res maioris momenti sermone Latino usque ad saeculum duodevicesimum tractare pergebant. Tantum igitur per temporis spatium lingua Latina florebat: quae ne nostro quidem saeculo ad interitum adducta est - aliquot enim adhuc homines Latine scribunt loquunturque.

At inde a saeculo quinto sextove post Christum natum nullius gentis propria est lingua Latina: nemo latinitatem, ut ita dicamus, una cum lacte materno bibit. Nam verae latinitatis fontes, quamvis nullo saeculo non fuerint homines, qui Latine loquebantur et scribebant, inde ab ultimis scriptoribus Romanis usque ad vitam nostram semper in libris et litteris reperiuntur. Quam ob causam, etsi novis additis vocabulis et veterum vocum sensibus hinc illinc auctis ad res et cogitationes semper accommodabatur novas hominibusque antiquis inauditas, multo tamen minus mutabatur lingua Latina quam linguae vernaculae.

Exeunte autem medio illo aevo, quod vocatur, hoc est saeculo quarto decimo et ineunte quinto decimo, ad singulas artes et disciplinas scholasticas tantopere accommodabatur lingua Latina ut theologorum, dialecticorum, legistarum, modistarum (ea nomina illis saeculis ad tales scholasticos nominandos adhibebantur) sermones a compage et constructione verborum apud veteres auctores conspicua magis magisque declinare coeperint. Periculum erat ne sermo Latinus in tot latinitates

evaderet, quot tum erant disciplinae scholasticae. Alii vero, qui studia humanitatis profitebantur eamque ob causam 'humanistae' appellabantur, quorum secta et persuasio primum in Italia iisdem illis annis exorta est, hoc periculum luce clarius perspexerunt.

Qui cum hac de causa, tum ob alias causas, suos aequales sedulo et impigre hortabantur ut normae Latine scribendi et dicendi ad veterum auctorum, hoc est classicorum, qui ita nominantur, usum revocarentur. Quorum vestigiis institerunt plerique omnes, qui Latine scribentes saeculis insequentibus inclaruerunt, quamquam voces aliquot et locutiones medio illo aevo exortae numquam penitus sunt sublatae, apud eos praesertim qui ius vel theologiam profitebantur.

Nonnulli autem credere volunt, quos inter numerantur quidam rerum gestarum vel peritissimi,[1] linguam Latinam totum per medium aevum quodammodo 'vivam' fuisse: at studiorum humanitatis fautores omnia genera scribendi et loquendi ad exempla veterum Romanorum et praecipue Ciceronis revocantes sermonem Latinum ad interitum redegisse. Tantum autem abest ut eam sermonis curam a studiorum humanitatis fautoribus adhibitam litteris Latinis exitio fuisse credamus, ut linguam Latinam propter normas dicendi ab humanitatis studiosis restitutas multo diutius in usu mansisse affirmare audeamus. Cuius rei documenta cum multis e fontibus elucent, tum praecipue in libro inveniuntur optimo, quem his novissimis annis composuit Iosephus IJsewijn, professor Lovaniensis.[2]

Paucissimi quidem Ciceroniani, qui tunc vocabantur, et extremarum partium sectatores, omnem sermonem Latinum dictis et locutionibus Ciceronis et eius aequalium circumscribere cupiebant: at plerique scriptores qui aut litterarum renascentium aetate aut saeculis etiam recentioribus floruerunt, ut maximi Ciceronem, maximi Caesarem aestimabant permultaque ex his duobus sibi desumebant, ita tamen verba et locutiones ex aliis Latinitatis auctoribus antiquis, vel ex iis qui Ciceronis aetate floruerant, vel ex iis qui sub imperatoribus vixerant, libenter sunt mutuati.[3]

Quorum perpauci, si res antiquis hominibus inauditas tractandi necessitas inciderat, a vocibus posterioris latinitatis adhibendis aut novis fingendis

prorsus abhorrebant.[4] Ex hoc linguae Latinae usu communi sunt exorta commoda nonnulla. Omnes enim eloquentiae candidati normas Latini sermonis, utpote quae apud eos auctores, qui a tempore Ciceronis usque ad Quintiliani aetatem floruissent, magnam partem invenirentur,[5] haud magno negotio discere et agnoscere poterant. Exceptis quibusdam altercationibus, quae ineunte aetate litterarum renascentium inter 'Ciceronianos' et 'Apuleianos' et alios extremarum partium sectatores ortae sunt, consensus quidam de dicendi normis inter doctos homines fuisse videtur.[6] Quocirca, quamvis linguae vernaculae ad artes liberales et ad disciplinas in academiis tractandas magis magisque usurparentur, linguae Latinae usus communis diu perstabat.[7]

Linguae Latinae usus etsi haud umquam funditus sublatus valde tamen his tribus saeculis novissimis minutus est. Nam in Italia ipsa – ut terram illam intueamur, ubi studia humanitatis saec. XIV ad vitam, ut ita dicamus, primo sunt revocata – eruditi homines iam ineunte saeculo sexto decimo a consuetudine Latine loquendi et scribendi desciscere coeperunt, linguaque vernacula, praesertim sermo Tuscus, in linguae Latinae locum magis magisque apud eos substituebatur. Aliis in regionibus, velut in Scandinavia, velut in Batavia, multo diutius, hoc est in saeculum duodevicesimum, etiam in undevicesimum usque, Latine loqui et scribere pergebant docti et eruditi homines.[8]

Nos igitur, quicumque aetate nostra Latine loqui scribereve cupimus, si quot et quales in litteris Latinis recentioribus fuerint progressus considerare voluerimus, aliquid utile discere poterimus: ipsos videlicet litterarum renatarum praeceptores et alios, qui eorum vestigiis institerint, specimina nobis sermonis Latini tradidisse, qui non solum ad commercia scholastica, sed etiam ad cottidiana et familiaria accommodari posset.

Haud sane fieri potest ut omnia verba et omnes locutiones, praesertim familiariter colloquentium et confabulantium, a Cicerone et Caesare solis expetantur – quamquam hos duos tamquam principes constituere volumus, id quod bonarum litterarum praeceptores semper factitaverunt. Permulti autem, qui soluta oratione scripserunt, iique Romani et antiqui,

quales sunt Seneca, Quintus Curtius, Plinius Iunior, Quintilianus, alii multi, etiam poetae,[9] praesertim Horatius et Ovidius, locutiones nobis verbaque apta praebent, quae nec apud Ciceronem nec apud Caesarem leguntur. At his locutionibus haud facile carebimus (quippe quibus verborum ubertas et volubilitas permultum augeantur), si copiam quandam verborum et locutionum in promptu habere voluerimus quibus quaelibet mentis sensa non solum expedite, sed etiam eleganter exprimamus.

Non alia praecepta apud eloquentiae praeceptores optimos leguntur, qui inde ab aetate litterarum renatarum floruerunt. Testis advocetur Marcus Antonius Muretus, qui anno 1526 in Gallia stirpeque Gallica natus postea summum locum inter oratores Italos meritus est. Haec sunt eius verba:

“Adhibebo iudicium, habebo dilectum (sic), et cum ex iis potissimum, qui antiquitatis ipsi principes visi sunt, Cicerone, Caesare, Terentio, aliis, quam plurima sumpsero, cum orationis meae genus ad eorum exemplar, quam maxime potuero, conformaro, ex aliis quoque bellissimum quodque carpam, et, quo quisque maxime excelluisse videbitur, id imitari atque exprimere conabor: neque in iis modo, quos paulo ante nominavi, sed in Tertulliano, Arnobio, Hieronymo, Augustino, Ambrosio, et, quod magis mireris, Appuleio, Cassiodoro, Martiano etiam et Sidonio Apollinari multa reperiam, quibus suo loco positis oratio uberior et ornatior fiat.”

Et alibi, sed eodem in opusculo haec leguntur verba: “Diu et ipse in eo errore versatus sum, ut nisi qui aut Ciceronis aetate aut paulo ante vixissent aut certe illi aetati suppares fuissent non satis dignos esse arbitrarer, quorum exemplo, qui Latine aut scribere aut loqui vellent, niterentur. Sed postea, re tota mecum accuratius considerata, visus ipsi mihi sum nimio plus mihi sumere, qui de Seneca, Livio, Valerio, Celso, Quinctiliano, Columella, utroque Plinio, Tacito, Suetonio, Velleio, Q. Curtio, Lactantio aliisque eiusmodi scriptoribus ... temere pronuntiare auderem … Etiamsi hoc demus, novata esse multa ab iis, qui post Ciceronem fuerunt, quid caussae est cur ea reiicere debeamus? ... Equidem existimo Ciceronem, si ad Quinctiliani et Plinii et Taciti tempora vitam producere potuisset, et Romanam linguam multis vocibus eleganter

conformatis eorum studio auctam ac locupletatam vidisset, magnam eis gratiam habiturum atque illis vocibus cupide usurum fuisse."[10]

Inveniebantur quidem initia ac fundamenta omnis eloquentiae, qua florebant recentiores, in constructione verborum, in locutionibus, in vocibus, quae apud Ciceronem, Caesarem, Livium, Plinium, alios auctores probatos sunt conspicuae: at diligenter quoque sunt legenda opera ipsorum neotericorum, qui veterum auctorum linguam ad res et ad cogitata nova bene accommodaverint. Audiantur verba Ioannis Georgii Walchii grammatici litterarumque Latinarum periti, qui ineunte saec. XVIII floruit.

"…recentiores cum veteribus coniungendos esse existimo, partim ut cognoscamus quomodo illi veteres sint imitati et facilius percipiamus ea adplicare et ad usum quendam adferre, quae in ipsa Latinitate profecimus; partim, quia recentiores auctores maiori (sic) suavitate voluptateque leguntur, quam vetustiores, quoniam argumenta illorum tempori atque ingenio nostro magis sunt adcommodata…."[11]

Quamvis igitur compages et constructio verborum atque dicendi formulae eaedem apud nos permaneant, quae apud veteres auctores, et apud recentiores, qui quidem antiquos imitati sint, crebro reperiantur, vocabula tamen nobis vel recentissima nonnumquam usurpanda vel prorsus nova (etsi perraro) sunt fingenda. Quod nisi per occasionem fecerimus, lingua Latina ad lusum quendam redigetur, vel ad exercitia quaedam, quae tantum in conclavibus scholasticis sint utilia, ubi pueri puellaeque Romanos sese antiquos esse fingere possint, nec ullum argumentum huius vitae proprium tractare.

Nequaquam negamus Latine dicendi, declamandi, colloquendi exercitationem in scholis utilem esse; quae utinam saepius ad docendum adhibeatur! Sed Latine loquendi usum paulo latius patere et ad plures pertinere posse credimus, quippe cuius ope commercia iucunda cum aliis, praesertim cum alienigenis, qui quidem et ipsi Latine sciant, frequentare queamus. Exemplum ad imitandum ab ipso Cicerone sumatur, utpote a quo vocabula linguae Latinae sint addita nonnulla![12]

Quando conveniunt vocabula recentia et nova? Res scilicet multiplex et involuta, quae haud semper legibus praeceptisque finiatur, cuius sensus et intellectus ex sermonibus nostris, e lectione assidua nobis quodammodo innascatur oporteat. Attamen haec praecepta, eaque generalia, fortasse ab omnibus accipientur.

Si quid nobis fuerit verbis exprimendum non solum hominibus Romanis inauditum, sed etiam cuius simile nihil apud auctores Romanos aut recentiores describatur, ad voces aetate recentissima fictas aut prorsus novas confugere debemus. Nolumus in circumitionibus verborum ultra modum versari, id quod quidam Latine scribentes faciunt, qui prorsus omnia vel recentissima et antiquis temporibus absona Ciceronis tantum vocibus describere cupiant: qualem dicendi rationem vitare volumus, ne impediamur quominus expedite dicamus et ab auditoribus intellegamur.

At quibus vocabulis novis utemur? Idonea nonnumquam sunt in promptu. Etenim nova vocabula Latina sunt hisce centum annis excogitata permulta. Fit autem interdum ut sua quisque Latine loquendi studiosus nova proponat vocabula, propositaque tueatur vel pertinacissime. Saepiuscule igitur accidit ut multa et inter se valde discrepantia vocabula exstent, quibus eadem res significetur. Synonymia (ut Martiani Capellae vocabulo utamur) non est mala neque funesta, dummodo ne verborum copia in confusionem quandam exeat et discordiam.

Itaque caute nonnumquam eligendum est (et sperandum fore ut consensus aliquando exstet maior). Exstant lexica quibus talium vocabulorum (id est recentium et novissimorum) magna continetur copia.[13] Denique, si nihil idoneum his lexicis traditum est, aliquando, id quod supra diximus, vocabula nostra fingamus oportet -- qualia scilicet a quam plurimis intellegantur.

Ad horas unius cuiusque diei computandas, nominandas, noscendas necesse nobis est vocibus aliquando uti recentioribus. Nos enim omnino aliter atque veteres Romani solemus tempora computare. Non iam

noctes nostras in vigilias dividimus. Non iam solariis nitimur. Carebant horologiis mechanicis Romani antiqui - ne quid dicamus de electronicis. Nesciebant horas suas in minutas et secundas dispertire.[14]

Menses nostros Nonis et Idibus non iam metimur. Si tali modo aetate nostra semper loqui conati simus, necesse nonnumquam sit audientibus cunctari, cogitare, computare, ut tempus more Romano descriptum etiam secundum rationem nostram intellegant -- ne quid dicamus de eo quod annus Romanus paucioribus continebatur diebus quam annus noster! Nolumus enim quodam antiquitatis imitandae studio id tantum efficere ut sermo noster impediatur nostraeque voces a vita absonae esse videantur.[15]

Haud abs re erit quaedam de notis numeralibus, id est de rationibus numeros scribendi, hoc loco memorare. Homines Latine scribentes notas numerales ratione Arabica iam medio illo, quod appellatur, aevo conformare coeperunt: quam scribendi rationem ad fere omnem rerum magnitudinem describendam multo commodiorem esse quam Romanam compererunt. Litterulas supra scriptas nonnumquam addebant, quibus casus significaretur. Ut duo exempla ante oculos habeamus; notis numeralibus, quae sunt 1201°, idem significatur quod verbis, quae sunt "millesimo ducentesimo primo"; notae numerales, quae sunt 1201m, idem sibi volunt quod verba, quae sunt "millesimum ducentesimum primum."

Quamquam quidam grammatici, qui aetate litterarum renascentium floruerunt, notas Romanas in usum communem revocare conati sunt, res haud omnino ex eorum sententia evenit. Nam inde a saeculo sexto decimo post Christum natum mos apud Latine scribentes est ut notae numerales Romanae cum in librorum et capitulorum indicibus, tum etiam in monumentis lapideis et in titulis incisis usurpentur—hoc est, ornatus causa—ceteroquin notae numerales in libris et scriptis Latinis more Arabico describantur.[16]

Restat ut paucula de pronuntiatu dicamus. Multis in regionibus—praesertim quas incolunt Anglice loquentes—pronuntiatus 'restitutus'

(qui vocatur) iam est institutus et usu receptus. Non pauci linguae Latinae praeceptores, qui nunc in Europa docent, semper efflagitant ut omnes hoc pronuntiatu restituto utantur.[17] Et fortasse sperandum est omnes eodem pronuntiatu tandem aliquando usuros esse. Attamen nationes aliae aliter adhuc voces Latinas enuntiare solent. Viget etiam nunc apud multos homines pronuntiatus Italicus – qui est in ecclesia Romana et catholica usitatus.

Pronuntiatus ille, quem 'restitutum' nunc appellare homines consueverunt, a philologis confictus est ex indiciis sonorum, quibus homines nobiles, qui Romae Caesaris et Ciceronis aetate habitaverunt, verba enuntiasse putantur. Vix autem credere possumus eodem hoc modo (quem 'restitutum' nuncupavimus) homines doctos, qui in Italia sed extra urbem, vel in Hispania vel in Gallia vel in aliis regionibus ad imperium Romanum pertinentibus habitaverint, solitos esse verba Latina ex ore mittere.

Exploratum enim est enuntiandi modos varios atque inter se discrepantes vel saeculo primo ante Christum natum intra Romani imperii fines exstitisse: ne in Italia quidem unam verba Latina enuntiandi rationem umquam valuisse.[18] Pro certo praeterea habemus omnibus fere temporibus et aetatibus, quibus linguae Latinae usus longe lateque sit diffusus, modos enuntiandi valde dissimiles esse servatos.

Auctores igitur sumus ut quaedam enuntiandi varietates tolerentur. Quis enim umquam ab Anglice loquentibus exegit ut omnes more Britannico, vel ut omnes more Americano (ut alios verba Anglica enuntiandi modos praetermittamus) semper ex ore effunderent. Qui igitur verba Latina secundum rationem Italicam (quae etiam 'ecclesiastica' vocatur) enuntiare maluerit, quidni suo in more perseveret? Fit scilicet interdum ut advenam ratione quadam nobis plane inusitata voces Latinas enuntiantem aegre primo intellegamus: at haec novitas ferme (id experti confirmare audemus) post horas tres quattuorve summum aut minuitur aut evanescit.

Haec tamen, sententia quidem nostra, de pronuntiatu praecipienda sunt seduloque observanda - primum ut, qui suum enuntiandi morem elegerit, in eo perseveret, neve veluti vacillans voces Latinas aliter alio tempore ex

ore mittat; deinde ut, quocumque modo litteras consonantes enuntiare soliti simus, syllabarum tamen mensuras et accentus quam exactissime servare semper conemur.

Sufficiant ergo haec paucissima quae iam tractavimus ad rem nostram confirmandam, hoc est ad indicandum qualis sermo Latinus vitae nostrae aptus esse videatur. Ut finem tandem faciamus, legantur Laurentii Vallae, viri doctissimi, qui saeculo floruit quinto decimo post Christum natum, haec verba:

"Illud (i.e. imperium Romanum) iam pridem, tanquam ingratum onus, gentes nationesque abiecerunt; hunc (i.e. sermonem Latinum) omni nectare suaviorem, omni serico splendidiorem, omni auro gemmaque pretiosiorem putaverunt et quasi deum quendam e celo demissum apud se retinuerunt. Magnum igitur Latini sermonis sacramentum est! Magnum profecto numen! qui apud peregrinos, apud barbaros, apud hostes sancte ac religiose per tot secula custoditur...."[19]

[1] Conspicua est talis sententia in opere quod scripsit H. Rashdall, quod The Universities of Europe in the Middle Ages inscribitur (tom. III, pp. 343 – 344). Editionem recentiorem laudamus, quam paraverunt F. M. Powicke et A.B. Emden (Oxonii, 1987).

[2] In libro qui inscribitur Companion to Neo-Latin Studies, tom. I (Lovanii, 1990), pp. 41- 43.

[3] T. O. Tunberg, "Ciceronian Latin: Longolius and Others," in commentariis quibus titulus Humanistica Lovaniensia 46 (1997), 13 - 61, et R. Sabbadini, Storia del ciceronianismo e di altre questioni letterarie nell' età della rinascenza (Augustae Taurinorum, 1885).

[4] M. Benner et E Tengström, On the Interpretation of Learned Neo-Latin, Studia Graeca et Latina Gothoburgensia 39 (Gothoburgiae, 1977) et L. Olschki, Geschichte der neusprachlichen wissenschaftlichen Literatur, duo tomi (Lipsiae 1922).

[5] Illis enim saeculis eloquentiam Romanam maxime viguisse opinatus est Laurentius Valla. Qui quidem ut haec eloquentia iterum aetate sua (saec. videlicet XV post Christum natum) floreret, opus illud maximum condidit, quod Elegantiarum linguae Latinae libri sex inscribitur. Quid de auctoribus antiquis imitandis senserit Valla nemo accuratius ostendit quam A. Casacci, in opusculo, c. n. “Gli ‘Elegantiarum libri’ di Lorenzo Valla,” in ephemeride Atene e Roma, 2 ser., 7 (1926), pp. 187-203.

[6] Benner et Tengström (op. cit. ann. 4); Olschki (op. cit. ann. 4).

[7] Itaque inter eos, qui sermone Latino utebantur, quamvis alius alia gente oriundi essent, communis quaedam res publica Latine scribentium multa saecula exstitisse videtur. Nam etsi suam quisque quasi formam figuramque dicendi expressit, plerique omnes de compage et constructione verborum, de loquendi normis, de dicendi formulis consentiebant. Quo consensu quidni adhuc gaudeamus?

Si de Latinitate, hoc est de normis vel legibus incorrupte loquendi observandis consenserint omnes, alii alios Latine loquentes quacumque gente ortos quam facillime intellegent. Lingua enim Latina si ullius gentis civitatisque tandem propria fuerit, in rem prorsus aliam mutetur sermonis communis utilitatem amissura.

[8] Companion (ann. 2), ibid.: I. IJsewijn, "Latin Literature in Seventeenth-Century Rome," in commentariis quibus titulus Eranos 93 (1995), 78-99; inspiciatis et alium librum, cui titulus A History of Nordic Neo-Latin Literature, ed. M. S. Jensen (Odense 1995), in quo tractatur, recensetur, describitur consuetudo Latine scribendi, quae in regionibus septentrionalibus diutissime permansit.

[9] Nam loci e poetis electi colloquiis familiaribus nonnumquam conveniunt.

[10] In libro XV Variarum lectionum, et in Tom. III librorum seriei, qui inscribuntur M. Antonii Mureti opera omnia, ed. C. H. Frotscher, Tom. I, Tom. II, Tom. III (Lipsiae, 1834-1841), pp. 328, 332. Ut unum aliud exemplum afferamus, legantur dicta Ioannis Sturmii, grammatici praeclari et lyceorum conditoris, quo vix quisquam studia humanitatis inter Germanos vehementius saec. XVI propagavit. "Primus labor," inquit Sturmius, "Ciceroni tribuatur, et quod huic deest, id conquire aliunde." Et paulo postea eodem in libello haec verba addit Sturmius: "Quod vero deest, id ab aliis non accipere… dementia est" (Ioannis Sturmii ad Werteros fratres nobilitas literata [Argentorati, per Wendelinum Rihelium, 1549]. f. 35r – 36r.).

[11] In opere cui index Io. Georgii Walchii Historia critica Latinae linguae (Lipsiae, sumptu Io. Friderici Gleditschii et filii, 1716), p. 268.

[12] Scitu in primis sunt digna, quae Cicero ipse hac de re dicit (in opere quod De finibus inscribitur: 3.3 et 3.10).

[13] Haec lexica a nonnullis hominibus hoc tempore adhibentur: S. Albert, Imaginum vocabularium Latinum (Saraviponti, 2009); F. Deraedt et G. Licoppe, Calepinus novus (Bruxellis, 2002); Lexicon recentis Latinitatis, curante opere fundato cui nomen "Latinitas" (in urbe Vaticana, 1992, 1998); C. Helfer, Lexicon Auxiliare (Saraviponti, 1991).

[14] J. Würschmidt, "Beitrag zu einem deutsch-lateinischen Wörterbuch physikalisch-mathematischer Fachausdrücke," Societas latina (1941), p 72

[15] De variis menses annosque computandi rationibus, quibus post veterum Romanorum aetatem usi sunt Latine scribentes, plurima disci possunt e libris quales sunt: A. Cappelli, Cronologia, cronografia, e calendario perpetuo (ed. altera, Mediolani 1930); H. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, ed T. Ulrich (ed. decima, Hannoverae 1960). Ut exemplum ante oculos habeant lectores, ecce praefationis clausula, quae in Ratione studiorum societatis Iesu invenitur: "Datum Romae 8. ianuarii 1599." (Inspiciatur libellus, cui titulus Ratio studiorum: Plan raisonné et institution des études dans la Compagnie de Jésus, quem paraverunt A. Demoustier et D. Julia, interpretationem Gallicam addiderunt L. Albrieux et D. Pralon-Julia, annotationes scripsit M.-M. Compère [Lutetiae Parisiorum 1997], p. 73)

[16] Ad notas numerales spectant non paucae eruditorum commentationes, velut: M.-Th. d'Alverny, "Un nouveau manuel de paléographie médiévale,' Le moyen âge 81 (1975), pp. 507-14; G. F. Hill, The Development of Arabic Numerals in Europe Exhibited in Sixty-four Tables (Oxonii, 1915); B. Bischoff, "Die sogennanten '‘griechischen' und 'chaldäischen' Zahlzeichen des abendländischen Mittelalters," Scritti di paleografia e diplomatica in onore di Vincenzo Federici (Florentiae, 1944), pp. 327-34.

[17] Pronuntiatus ille 'restitutus' exponitur a S. Allen, professore clarissimo, in libro, qui inscribitur Vox Latina: A Guide to the Pronunciation of Classical Latin, ed. altera (Cantabrigiae, reimpr., 1989).

[18] De variis Latine loquentium sonis, qui etiam imperio Romano florente audiebantur, plurima discere possumus ex opere amplissimo, quod auctore Adams nuper est editum, c. t. The Regional Diversification of Latin 200 BC – AD 600 (Cantabrigiae, 2007).

[19] 'Laurentii Vallensis de elegantia lingue latine proemium primum' in opere a Mariangela Regoliosi composito, quod inscribitur Nel Cantiere del Valla. Elaborazione e montaggio delle 'Elegantie' (Romae 1993), p. 1.

https://linguae.weebly.com/de-latine-dicendi-normis.html

2. F. II. L. DONCKERMANN. DE HODIERNO LINGUAE LATINAE USU

COMMENTATIO

DE

HODIERNO LINGUAE LATINAE USU
IN LITERIS DOCTRINISQUE
TRADENDIS.

F. H. L. DONCKERMANNI

COMMENTATIO

DE

HODIERNO LINGUAE LATINAE USU IN LITERIS DOCTRINISQUE TRADENDIS.

Stulta haec invidia est, cui cuncta recentia sordent;
Invida stultitia est, cui nova sola placent.
JO. OWEN.

LUGDUNI BATAVORUM,
APUD S. ET J. LUCHTMANS,
ACADEMIAE TYPOGRAPHOS.
MDCCCXXVI.

SUMMARIUM

HUJUS COMMENTATIONIS.

I. Communis omnium eruditorum sermonis utilitas docetur.

II. Qualis ejusmodi sermo esse debeat.

III. Mortua, an vivens lingua in civitate literaria sit praeferenda, disquiritur.

IV. Hujus Commentationis ratio exponitur.

V. Commoda, quae vernaculae linguae usus habet, sunt sequentia:

1. ea adhibita nemo domesticae linguae peritus a qualibet rerum scientia arripienda aut tradenda prohibetur.
2. De singulis atque universis doctrinis innumera librorum multitudo prodit.
3. Hodie nulla natio suas res literasque, ut olim, fastidit.
4. Hinc excultae hodiernae linguae patriae amorem non tantum auxerunt, sed ab exteris quoque addisci coeperunt.
5. Illud praesertim *Francicae* linguae cultura et propagatione ostenditur.

VI. Cum Latinae linguae usu haec conjuncta sunt commoda:

1. Olim facilior erat aditus ad omnes Europae Academias ac sermone communi cogitata sua Eruditi commode inter se communicabant.
2. Eruditorum scripta, non in alias linguas versa, ubique gentium legebantur, quum hodie multa multis incognita maneant.
3. Antiqua hodie pro novis minus facile venditarentur, si de disciplinis abstrusis ac severioribus plura Latine scriberentur.

4.

4. Ubi vernaculus sermo Latino substituitur, ibi periculum est, ut saluberrimi fructus, quos diligens antiquarum literarum studium et grammatica institutio afferre solent, amplius percipiantur, atque interpretationibus solis opera detur.

5. Tum egregii libri, de omnibus disciplinis *Latine* conscripti, a nemine fere legentur.

6. Tandem accidet, ut diversitate sermonis viri docti magis dissideant, et eorum quisque, patriae solo adstrictus, exteras Academias illustrare nequeat.

7. *Carpentarii* ac *Dalembertii* opiniones, hodierno linguae Latinae usui contrariae, infirmantur ac diluuntur.

VII. Ex dictis efficitur, et patrio et Latino sermoni cultum diligentem esse tribuendum, sed ita, ut suus cuique assignetur locus.

VIII. Disputationes de rebus reconditis ac vulgi captum superantibus *Latine* sunt instituendae.

IX. Idcirco *Latine* explicentur

Metaphysica,
Hermeneutica sacra,
Theologia { dogmatica, polemica,

X. Salutis publicae causa postulat, ut *Latine* etiam doceantur

Pathologia,
Therapia,
et
Materia medica.

XI. *Latine* quoque tractanda est
Jurisprudentia Romana
ejusque historia.

XII.

XII. Iis, qui Latinam linguam satis intelligunt, *Latine* exponantur

Graeci ac Latini scriptores,
Archaeologia,

Geographia Historia Mythologia	antiqua.

Item literae Orientales.

XIII. Promiscue sive *patrio*, sive *Latino* sermone enarrari poterunt

Historia	universalis, politica, ecclesiae Christianae, philosophiae, medicinae, naturalis,

Chemia,
Physica,
Mathesis,
Logica.

Jus	Naturae, gentium, publicum.
Ethica	philosophica et Christiana

Institutio religionis Christianae.
Anatomia,
Physiologia,
Chirurgiae pars mechanica,
Ars obstetricia.

Medicina	politica, forensis, veterinaria.

XIV.

XIV. *Patria* lingua tradatur, praeter institutionem puerilem et popularem,

Grammatica, Rhetorica, Poëtica } recentior.

Historia, Antiquitas } patria.

Geographia nova,

Statistica

Oeconomia { politica, ruralis.

Technologia,

Diaetetica.

Jus hodiernum { civile, criminale, mercatorium

Methodus procedendi;

Praxis juridica.

Catechetica,

Homiletica

Cura pastoralis.

XV. In quibus Academiis sive Latini, sive patrii sermonis usus, secundum praescriptam normam introducendus, aliquam allaturus sit molestiam, ibi lento gradu procedendum erit.

XVI. Licentia docendi eas disciplinas, quas *Latine* tradendas esse placuerit, nemini in posterum concedatur, qui non bene Latine et dicere et scribere possit.

XVII. Propter diversam omnium fere nationum pronuntiationem, lingua Latina hodie in eruditorum colloquiis non levem habet difficultatem.

XVIII. Huic difficultati occurrendi causa proponitur concilium virorum Latini sermonis peritissimorum, ex variis civitatibus congregandum, quod alias praeterea utilitates afferre possit.

ERRATA.

Pag. 5. *lin.* 22. etiam divinarum *lege* etiam rerum divinarum

—— 18. — 8. illas *lege* illae

I.

Quum sermonis similitudo homines, quamvis incognitos, arctius conjungere, ejus autem dissimilitudo diversarum gentium cives disjungere, imo suspicionem quandam atque malivolentiam inter illos excitare soleat, vel eo nomine optandum foret, ut in universa eruditorum civitate unus tantum vigeret sermo, quo quod quisque vel meditatione vel experientia in qualibet doctrinarum parte verum esse reperisset, illud inter omnes communicaretur. At vero multo majus inde redundaret commodum: quippe haud exigua brevis vitae pars ad veras rerum notiones inquirendas confirmatasque in usum hominum convertendas utilius adhiberetur, quam ad complures alienigenarum linguas addiscendas. Hodie nimirum, quum pleraeque Europaeorum populorum linguae magis quam olim sint excultae, quicunque egregia exterorum scripta perlustrare cupiat, cogitur eorum linguis operam navare.

Egregie vero hanc meam sententiam confirmant ea, quae ante hos duodecim annos elegantissime dixit *Henricus Constantinus Cras* (1), clarissimum quondam Athenaei Amstelodamensis Lu-

(1) In disputatione pro linguae Latinae inter eruditos usu, quae principem locum tenet in Commentariis Latinis ab Instituti Hollandici Classe tertia editis. Vid. etiam quae anno LXXV superioris seculi hac de re disseruit doctissimus *Petrus Dreux* in oratione de Latina in republica literaria communi lingua servanda, quam habuit Zutphaniae, quum Scholarum moderamen capesseret, p. 17 et seqq.

Lumen: „Socrates fertur rogatus, cujas esset, se mundanum esse respondisse. Praeclara vox tantoque viro digna! Atqui nostra pariter aetate philosophi, minime contemnendi illi quidem, de una cunctarum gentium majore civitate, de communi republica et perpetua pace, de cosmopolitismo magnifice disseruerunt. Quidquid hujus rei sit; sive hoc suave somnium est putandum, aut pium votum, sive pro idea habendum, ad cujus perfectionem, utcunque ab ingenii humani imbecillitate remotam, nos ratio jubet contendere, equidem sic statuo, esse omnino doctorum virorum, per omnem Europam dispersorum, unam quandam rempublicam literariam, unamque quasi civitatem, cujus cum tot cives, quot eruditi sint, profecto necesse est, ut horum civium cunctorum sit una quaedam communis lingua, quae non tantum universae hujus doctae societatis pulcherrimum vinculum sit, sed oppido aptissima ratio, qua suas opiniones, conjecturas, judicia sibi invicem eruditi impertiantur, suosque labores et vigilias ad communem universi generis humani fructum referant."

II.

Quaeritur autem, qualis esse debeat communis ille civitatis literatae sermo? Equidem si novam linguam fingi liceret, vellem eam esse talem, quae facile pronuntiari et addisci posset; cujus proinde vocum inflexio et constructio esset quam simplicissima, quae et cuivis notioni aptissimum contineret signum et ad novas res novis nominibus significandas maxime foret idonea; talem denique, qua suam quisque sententiam plane ac perspicue, suaviter, et si opus foret, graviter exprimere posset. Sed mittamus hoc vigilantium somnium, quod dubito, an unquam verum evadere atque effici possit (2).

III.

(2) De variis linguam universalem constituendi conatibus, vid. D. G. Morhofii Polyhistor. Vol. I. lib. I. cap. 2 et 3.

III.

Jam vero alia exsistit quaestio: utra linguarum, quae usu quotidiano vigeat, an ea, quae ex priscorum scriptorum monumentis hauriatur, communi eruditorum usui sit accommodatior? Illa quidem facilius percipitur, sed progredientibus annis multifariam immutatur; haec contra ad firmam stabilitatem perducta atque in probatissimorum auctorum voluminibus conservata, quamvis ab imperitis non nunquam misere mutiletur, semper ad veterem puritatem restitui potest. Talis merito censetur Latina lingua, quae imperii Romani terminis dilatatis a subjectis gentibus adoptata, inde a renatis literis commune fuit eruditionis propagandae instrumentum, atque etiam nunc a viris doctis passim adhiberi solet; quamquam argumentis omni exceptione majoribus probari possit, humanitati doctrinaeque melius fuisse prospectum, si elegans Atheniensium oratio hunc principatum obtinuisset. „Alia longe ratio, illustris *Jo. Laur. Mosheim* (3) inquit, et fortuna est linguarum, quae in usu esse desierunt et linguae mortuae appellantur. His ipsa mors im-

(3) De hodierna Romani sermonis in patria nostra existimatione: quae commentatio, *Noltenii* Lexico linguae Latinae antibarbaro primum praemissa, postea cum aliis ejusdem in Academia Georgia Augusta Cancellarii opusculis a *J. P. Millero* iterum edita est Hamburgi 1751. Quae de lingua Latina, ab eruditis recepta, breviter dixi, confirmantur et explicantur ab eodem Moshemio in Dissertatione de Linguae Latinae cultura et necessitate §. 16. quae primum Uberti Folietae libris III de usu et praestantia L. L. praefixa, postea in volumine, quod modo memoravi, repetita est. Continet illud praeter alias commentationes etiam orationes ad res Academicas pertinentes, lectuque dignas. Oportuisset autem editorem curare, ut non innumeris typothetae mendis contaminatum prodiisset illud volumen. Quod hoc loco non commemoravissem, nisi his quoque diebus saepe reprehendenda esset sive negligentia editorum, sive avaritia bibliopolarum, qui superioris aevi scripta non correcta, sed novis erratis plena denuo in lucem proferunt.

immortalitatem parit: facit nempe, ut communi lege solutae, formam quam habent, constanter servent, nec amplius mutationis aliquid subeant. Cujus rei hic fructus est minime contemnendus, ut pulchra semper, grata, luculenta maneant, incertamque et mobilem rerum humanarum conditionem effugiant, quae illis semel scite et pulchre in literas relata sunt (4)."

I V.

Verum multi ubique gentium reperiuntur haud ignobiles viri, qui hoc amplissimo imperio Latium spoliare conati sint. Quid? apud plerasque nationes Latina lingua fere obsolevit, quum plurimi eorum, qui in Academiis doctrinas profitentur, vel scriptis eas amplificare student, vernaculo utantur sermone (5) et bibliopolae libros latine scriptos suis sumtibus edere saepe graventur. In Belgicis tamen Academiis et Athenaeis Latina lingua ad omnes fere doctrinarum partes etiamnum adhibetur (6).

Operae igitur pretium mihi visum est, denuo inquirere, quae de illa ratione, hodiernis linguis literas doctrinasque tradendi, in utramque partem disputari possint, ut ita appareat, an ille Latinae linguae usus omnino sit tollendus.

V.

(4) Eandem sententiam comta oratione de monumentis publicis Latine inscribendis exposuit *P. Joannes Lucas*, quam *G. H. Ayrer* adjunxit *Antonii Blackwalli* commentationi de praestantia classicorum auctorum. Lips. 1735.

(5) Vid. *G. Stollii* introductio in historiam literariam, quam latine vertit *C. H. Langius*, P. I. c. 2. §. 50, 51.

(6) Vid. Clar. *Cras* Disp. laud. p. 20 seqq. Lectu quoque digna sunt, quae illustrissimus ejusdem viri quondam Discipulus, *J. M. Kemper*, disseruit in oratione de prudentia civili in promovenda eruditione, quam habuit Harderovici 1802. p. 29—32.

V.

Primum igitur quae commoda vernaculae cujusque gentis linguae usus habeat discipiamus.

1. Non dubium est, homines plerumque et ea, quae ipsi sentiant facilius eloqui, et quae alii dicant, rectius intelligere, illo adhibito sermone, quem inde a teneris, ut ajunt, unguiculis usuque quotidiano perdidicerint, quam aliena quaque lingua, nedum fere intermortua. Quare postquam in Francia, Germania ac Britannia, aliisque terris domestica lingua literis artibusque illustrandis fuit adhibita, duplex exstitisse videtur emolumentum. Hinc enim ad eruditionis penetralia, ante non nisi Latine doctis pervia, cuivis discendi studioso aditus est patefactus (7); deinde illi, qui doctorum munere funguntur, vel libros sunt edituri, Latini sermonis inscientia haud impediuntur, quominus doctrinae suae copiam cum auditoribus aut lectoribus perspicue et ornate communicent. Praestat sane sua lingua recte uti, quam alienam inscite usurpando minus intelligi, aut doctioribus esse deridiculo (8).

2. Jam immensus in quovis disciplinarum genere exstitit librorum proventus, quibus non tantum variae res, quae ad muliercularum plebisque captum accommodatae videntur, sed abstrusiores etiam divinarum humanarumque notiones patrio sermone traditae sunt. Neque singulas tantum eruditionis partes viri acutiores et usu experti persecuti sunt, sed universas quoque Encyclopaediis complexi.

Quanta bonorum librorum seges nunquam provenisset, si patriis literis cogitata mandari non licuisset.

3. Unde praeterea factum esse videtur, ut domesticarum rerum

(7) Vid. venerandi *J. F. W. Jerusalem* oper. postum. Germanice scriptor. T. II. p. 322. seq. Brunswigae 1793.

(8) Conf. *Moshemii* Dissert. de L. L. cultura et necess. §. 2. et ejusdem commentatio de hod. Rom. serm. existim. p. 16 seq. (p. 330 seq.)

rum literarumque fastidium apud gentes, quas modo dixi, admodum sit imminutum, quin omnino superatum (9), ita ut de hodierna quaque lingua idem fere valeat, quod de Latina *Cicero* (10) dixit, non tam praeclarum esse scire eam, quam turpe nescire.

4. Ex quo viri elegantiores vulgari sermone doctrinarum fines amplificare studuerunt, suam ac discipulorum orationem non modo copiosiorem et politiorem reddiderunt, sed effecerunt quoque, ut, quo cives linguae suae dignitatem magis agnoscerent, eo patriae libertatisque amantiores fierent (11). Hinc etiam ab exteris gentibus eorum lingua coli et addisci coepit atque non exiguus honoris cumulus ipsis inde accessit. Quicunque enim eruditorum cognoscere cupit, quidquid ad varias disciplinas illustrandas Franciae, Germaniae ac Britanniae protulerunt ingenia, harum nationum linguis addiscendis operam dare solet.

5. Nonne Francica lingua, postquam sub Ludovico XIII et XIV prorsus expolita et ad stabiliorem formam est perducta (12), communis fere omnium cultiorum gentium facta est (13)? Quod pro-

(9) Ven. Jerusalem l. l. p. 333 seqq.
(10) In Bruto cap. 37.
(11) Vid. *Arn. Herm. Lud. Heeren* operum historicorum (quae germanice conscripta prodierunt Gottingae 1821) T. II, p. 17 seqq. ubi dignissimus ille magni *Heynii* gener eximie demonstrat cujusque nationis, quamvis bello devictae, si nomen suum dignitatemque nativam tueri cupiat, potissimum esse, linguam patriam colere, nec alienam praeferre. Idem quam disertissime persuasit quoque Clar. *Barth. Henr. Lulofs* in oratione aditiali, quam Belgice habuit Groningae d. xv Novembris 1815.
(12) Quae fuerint merita Academiae Francicae de patria lingua excolenda, concinna oratione praedicavit celeberrimus *de la Condamine*, quum anno 1761 illius Academiae socius reciperetur; vid. Choix de Discours de réception à l'Académie Françoise T. I. p. 345 seqq. à Paris 1808.
(13) Vid. *P. Bayle* Nouvelles de la République des lettres, mois

profecto non contigisset, si cum in Regum colloquiis Legatorumque conciliis, tum in literatorum doctorumque Scholis consuetudo Latina lingua utendi perpetuo et ubique servata fuisset. Quis vero non vidit, quantum et in bello, et in pace Francici sermonis propagatio isti nationi saepius attulerit praesidii et adjumenti? Francos enim huic facilitati, qua ubique gentium intelliguntur, non minus, quam ingenii dexteritati frequentes ac paene incredibiles armorum successus debere equidem putaverim. Parum quidem abfuit, si non unanimi Regum Nationumque virtute Corsicanus iste Dominator fuisset oppressus, quin subjecti populi ad publica negotia peragenda Francicam linguam adhibere coacti fuissent. Quo facto domesticus eorum sermo a primorum ordinum hominibus contemtus atque infimae plebi relictus fuisset, nisi forte a praeclaris poëtis, oratoribus atque historiographis excultus ad stabilem quandam formam jam pervenisset (14).

V I.

Non contemnenda quidem sunt ista bona: verum et suis laborat incommodis patriae linguae usus in doctrinis literisque propagandis.

1. Primum enim, quamdiu in Europae Academiis Latinus vigebat sermo, cuivis artium humanitatisque studioso erat in proclivi, celeberrimas quasque literarum universitates adire omniumque nationum eruditi epistolarum et sermonis commercium sine molestia exercebant. Praeclare igitur elegantissimus germanae latinitatis vindex, *Marc. Ant. Muretus* (15), „ ut peregrinantibus,

mois d'Août 1684. Oeuvres diverses T. I, p. 113. ubi Carpentarii liber de excellentia linguae Francicae recensetur.

(14) Vid. *Cras* l. l. p. 18 seq. *Heeren* l. l. p. 20 — 23.

(15) Orat. XVII. edit. Ruhnken. (XX. edit. Patavinae 1741.)

bus, ait, optabile esset reperire genus aliquod nummorum, cujus eadem apud omnes aestimatio esset, multoque libentius uterentur iis, quam illis, qui tertio aut quarto quoque die cum detrimento et cum molestia mutandi sunt; cum ibi tantum utiles sint, ubi imperat is princeps, cujus in ditione cuduntur: ita nemo non videt, quanto commodius sit, uti ea lingua, quae in omni gente et natione reperit aliquos, et quidem non ex fece vulgi, sed ex quaque honoratissimos quosque, a quibus sine interprete intelligatur, quam iis, quae simul atque pedem ex hac aut illa provincia extuleris, alios atque alios interpretes requirunt."

2. Deinde illa aetate, qua virorum doctorum scripta non nisi Latino habitu prodibant, legebantur egregii de quovis doctrinarum genere libri, non ab aliquo interprete, tam rerum quam linguarum imperito, misere depravati, sed nativa illa integritate, qua ex intimo auctoris animo in lucem prolata erant. Nostro autem tempore multa exterorum opera plerisque eruditis plane incognita manent, vel quod lingua, qua conscripta sunt, vulgo minus intelligitur, vel quod multi reperiuntur viri docti, qui praeter patriam latinamque non intelligant aliam, vel denique, quod hilarioris ac levioris potius, quam severioris et gravioris argumenti opera, quae apud exteros eduntur, in alias linguas transferri solent. Hinc non raro accidit, ut quae in quovis doctrinarum genere, v. c. *Belgice* prodeunt scripta, quamvis egregia, peregrinis quasi non scripta habenda sint. Quod autem Germaniae eruditi ea fere negligere solent, mirum videtur, quum nullum dubium sit, quin hi, si velint, Belgicam linguam tam facile discere possint, quam Belgae Germanicam. Harum enim linguarum tanta est convenientia, ut sorores videantur germanae, sed diversa ratione institutae atque informatae. Sed eadem erit querela auctorum, qui Suecice ac Danice libros vulgaverunt. Neque illa, quae Italia profert scripta, quamvis Latine docto intellectu facilia, ubique leguntur.

Ve-

Verissime itaque Celeberrimus ait *Cras* (16); „Baco Verulamius, magnus ille verae methodi vindex, si Anglice, Vieta mathematicus si Gallice, Keplerus si Germanice, Grotius Vossiusque Belgice, ceteri quoque egregii viri si suae quique nationis propria lingua immortalia ingenii monumenta vulgassent, quam angustis sane cum regionum tum aetatum terminis tantorum virorum vigiliarum atque laborum fructus fuissent conclusi? Quam parum ad proferendos doctrinarum fines profuissent? Boerhavius, lumen illud et decus medicinae chemiaeque primus instaurator, Gaubius item, Albinus, Noodtius, Schultingius, Vitriarius, hi praeclari viri si Belgice docuissent, putabimusne tam magna confluentium undique alienigenarum frequentia, Germanorum, Hispanorum, Anglorum potissimum, Lugdunensem Batavorum Academiam celebratam fuisse? Qui quidem peregrini ex illa Schola Batava perceptas auditu doctrinas ac lumina in alias terrarum orbis partes transtulerunt et longe lateque disseminarunt."

3. Porro si frequentior esset consuetudo Latine scribendi, ac

(16) Disp. laud. p. 7. Non parum ponderis mihi afferre videtur Dalembertii, philosophi acutissimi, auctoritas; quare non possum non ipsius interserere verba, quae paullo asperiori de latinitate hodierna sententiae subjunxit: La plupart des Géometres, des Physiciens, des Médecins, la plupart enfin des Académiciens de l'Europe, écrivent aujourd'hui en Langue vulgaire. Ceux même qui voudroient lutter contre le torrent, sont obligés d'y céder. Nous nous contenterons donc d'exhorter les Savans, et les corps Littéraires qui n'ont pas encore cessé d'écrire en Langue Latine, à ne point perdre cet utile usage. Autrement il faudroit bientôt qu'un Géometre, un Médecin, un Physicien fussent instruits de toutes les langues de l'Europe depuis le Russe jusqu'au Portugais; et il me semble que le progrès des sciences exactes doit en souffrir. Le tems qu'on donne à l'Etude des mots est autant de perdu pour l'Etude des choses; et nous avons tant de choses à apprendre, tant de vérités à chercher, et si peu de tems à perdre." Mélanges de Littérature, d'Histoire et de Philosophie T. V. p. 491. Amsterd. 1768.

ac Latine scriptos legendi libros, qui ad severiores abstrusioresque disciplinas pertinent, non tot rerum notiones, jam olim traditae, vulgari lingua recoquerentur et quasi novae Latina non legentibus venditarentur; sed multis parceretur horis, quae in nimia, qua hoc seculum premitur librorum copia, sine fructu perduntur atque adeo diligentiori ac repetitae optimorum librorum lectioni eripiuntur,

4. Tum verendum est, ne antiquarum literarum studium quotidie magis negligatur, si Latina lingua desinat esse commune disciplinarum instrumentum. Nam apud quas gentes vernaculus sermo in Academiis adhibetur ad quaslibet doctrinas tradendas, multi inveniuntur, qui ex veteribus, verae cum elegantiae, tum sapientiae fontibus, vel leviter admodum, vel nunquam haurire soleant, sibi persuadentes, se ex veterum monumentorum interpretationibus ceterisque novis copiis multo suavius atque utilius cognitionis ac scientiae sitim explere posse.

Huc pertinent *Jacobi Facciolati*, Seminario Patavino quondam praefecti, graviter dicta (17): „ Vetus, inquit, est aliquorum opinio, eorum praesertim, qui se praeter ceteros sapere arbitrantur, scientias artesque omnes, quae ingenuis adolescentibus tradi solent, vernacula cujusque provinciae lingua explica-

(17) In oratione de sacrae scripturae studio cum veterum linguarum studiis conjungendo, cui *Jo. Erh. Kappius* in Clarissimorum virorum orationibus selectis primum locum tribuit, Vid. quoque *Petri Dreuxii* orat. laud. p. 22. seqq.

Commoda vero, quae probae classicorum auctorum versiones cum ad linguam patriam excolendam, tum ad homines, antiquarum literarum ignaros, erudiendos afferre possint, exposuit Venerandus *Jerusalem* l. l. p. 316, seq, Quam difficilis autem sit ars alienigena opera convertendi praeclare docuit acutissimus *Dalembert*. in dissertatione, quam selectorum Taciti locorum versioni praemisit, Miscellaneorum literar. Tomo III, Neque legisse poenitebit ea, quae *Ant. Blackwall* in libro de classicorum scriptorum praestantia, interpretationibus non assequenda, subtiliter disseruit, in primis c. 5. §. 7.

cari oportere, ne florentissima aetas latinitatis addiscendae labore frangatur, quae geometricis et geographicis studiis, multo gravioribus, opportunissima esset; quod si quis Latina monumenta cognoscere velit, tam multas esse interpretationes ajunt, tam certas, tam fideles, tam ornatas, ut nihil melius ex ipso Latinorum scriptorum ore, si quando ex suis tumulis excitentur, accipi possit. Ac de scientiis quidem sine Latinis literis addiscendis nihil ajo, nihil nego; quod autem de Latinis monumentis dicitur, facile patior, sin autem de genere omni, vereor, ne homines isti non solum otio suo, sed etiam patientia nostra turpiter abutantur. Cum enim poëtica et oratoria non tam rerum quam verborum artificio constent; et cujusque sermonis figurae quaedam propriae sint, modo syllabarum sono, modo vocum ambiguitate, modo ipsa positione formatae, qui fieri potest, ut Latina carmina et orationes suis verbis, suaque constructione spoliatae non suam quoque naturam exuant? Utcunque tamen est, juvit et oratorum et poëtarum opera in alias migrare linguas, ut bona pars hominum domesticis commodis et otio superfluentes, desidiam legendo fallerent, et, quandoquidem eruditione carerent, aliquam saltem eruditionis umbram consectarentur. At vero si quis est ad docendum vocatus, qui interpretationes hujusmodi impigrae juventuti proponat, et ad Latinas exedras afferat, nae ille aut barbarus est, aut insanus, aut pestis aliqua longe deterrima, ad tenellas animas labefactandas scholis affusa." Certissimum enim est, accurata Latinorum auctorum explicatione, cum Grammatices studio conjuncta, memoriam, ingenium, judicium veri ac sensum pulchri in primis exerceri, acui et confirmari, ac praeterea mirabilem, qualescunque superandi difficultates, perseverantiam adquiri (18). Docentur quidem fere ubique in Scholis, Gymna-

(18) Haec Latinae linguae discendae commoda demonstrantur etiam a Viris gravissimis *J. P. Frankio*, system. politiae medicae, (Germanice conscripti) Vol. VI. t. 1. p. 559. et *L.*

masiis et Academiis Latinae literae et ad priscorum exemplarium lectionem diligentem excitantur adolescentes; verum ad plenam atque interiorem cujuslibet sermonis notitiam nemo facile perveniet, nisi et animi sensa pure copioseque eodem exprimere didicerit (19). Qui autem antique dicere valet, antique etiam cogitabit et priscorum mentem planius percipiet (20); quemadmodum ille demum bene Latine scribit et loquitur, qui Latine cogitat, nulla vernaculae linguae ratione habita.

Neque mirum sit, fore ut antiquarum literarum studium in dies magis languescat atque judicandi subtilitas diminuatur, si Academicus earum usus prorsus aboleatur, ubi doctrinarum professores et alumni non amplius necessitate quadam obstringuntur, Latinum sermonem in scholis ac disputationibus adhibendi (21).

5.

L. H. Friedländero de institutione ad medicinam libr. II. tironum atque scholarum causa edit. §. 34, seqq. Halae 1825. Conf. Clar. J. A. Ernesti prolusio de artis bene cogitandi et bene dicendi conjunctione: opuscul. orator. L. B. 1762 editorum p. 140 et seq. Apprime graviter antiquarum literarum causam egit facundissimus Abbas *Maury*, in oratione, quam anno 1785 habuit, quum Academiae Francicae socius reciperetur: Choix de discours de réception à l'Académie Françoise T. II. p. 275—278.

(19) Latine loquendi et scribendi facultatem in puerili institutione non separandam esse etiam atque etiam contendit eloquentissimus *Aug. Buchnerus*, oration. Academ. p. 720, Lips. 1727. Conf. *Thomae Crenii* notas ad *Johannis Schefferi* de generosi nobilisque informatione literaria Dissertationem, p. 465, inter Scriptores de Philologia editos Lugd. Bat. 1696. Nuperrime sententiam meam de Latina oratione excolenda eximie confirmatam cognovi doctissimi *C. A. Scherlitzii* commentatione de Latine loquendi usu e scholis haudquaquam tollendo, Halae 1825.

(20) Conf. *Fred. Creuzeri*, Viri clarissimi, liber, germanice conscriptus, de studio antiquitatis academico, p. 40 seqq. item *Heeren* l. l. p. 21. *Jo. Clerici* artis criticae P. II. S. I. c. 2. §. 37 seqq.

(21) „Advolant ad Academias juvenes Gallo-Germani, qui

5. Tum vero non aliter fieri poterit, quin tot volumina, variae doctrinae plena, quae inde a renatis literis Latine prodierunt, a nemine lecta, eo abeant ubi piper et thus venduntur. Nam nisi quis singulari discendi cupidine trahatur, parum suavitatis afferet lectio librorum, minus cognito sermone conscriptorum (22).

6. Atque tandem Latine loquendi ac scribendi usu penitus sublato, ruptoque illo vinculo, quo cuncti civitatis literariae socii olim inter se continebantur (23), discrepantia linguarum cum doctorum virorum animos a se invicem abalienabit, tum in posterum prohibebit, quominus ad docendi munera capessenda peregre veniant celeberrimi quique viri, quondam totius mundi cives, jam jam natali solo, tamquam glebae, adscripti. Incredibile bonarum artium et doctrinarum humanitatisque detrimentum!

7. At vero unus itemque alter nobis, linguae Latinae causam

qui linguam Latinam vix primis gustarunt labiis, ut dixeris has aves ex peregrinis ad nos esse allatas. Accedunt saepe ad Musarum in Academiis subsellia juvenes, qui praeter Germanicam seu patriam linguam vix primas sermonis Latini lineas intelligunt, et qui praeter voces *vivat* et *pereat* nihil elegantiae Latinae secum adferunt." Ita anno superioris seculi LII querebatur *Jo. Rud. Kiesling* in comment. de peregrinarum linguarum in re literaria usu, culturae linguae Latinae maxime noxio, quae reperitur in Actis Societatis Latinae Jenensis Vol. I. Videant illi, quibus res literaria curae est, num ad nostram quoque aetatem eadem pertineat querela. Iidem vero, non dubito, ea commentatione perlegenda haud parum delectabuntur. Quantopere autem Graecarum Latinarumque literarum neglectus philosophiae percipiendae obsit, extra omnem dubitationis aleam posuisse mihi videtur Cel. *J. A. Ernesti* in orat. de studiis philosophiae discendae docendaeque regendis: opusc. orator. p. 76 seq.

(22) Vid. *Moshemii* dissert. laud. §. 16. p. 43. (316).

(23) Vid. *Dan. Wyttenbach*, viri immortalis, in vita Ruhnkenii p. 96. *C. Villers* Coup d'oeil sur l'état actuel de la litérature ancienne et de l'histoire en Allemagne, p. 2 et seq.

sum agentibus, se obtulit adversarium. Primum *Carpentarius* (24) Francicam Linguam Latinae anteponens, huic propter inversum vocabulorum ordinem ambiguitatem obscuritatemque objicit. Ecce argumentum, quo illud crimen probet? Ex narratione quadam de rebus, anno CIƆIƆCLXXV per universam Europam gestis, hanc depromsit sententiam: *Sub idem tempus nunciatum fuit Turcas captivos Polonos trucidasse.*

Verum quis Latinae linguae peritus nescit, mutata constructione ambiguum illud facile vitari potuisse? Nam pro varia scriptoris mente, dicendum fuisset, vel, *Turcas captivos a Polonis trucidatos esse;* vel, *Polonos captivos a Turcis truc. esse;* vel, *Turcas a captivis Polonis truc. esse;* vel, denique, *Polonos a Turcis captivis truc. esse.* Injuste ergo linguae Latinae crimini datur, quod peccavit scriptor quidam Germanus perspicuitatis negligentior.

Neque Latini sermonis dignitati quidquam derogasse videtur *Dalembertius* (25), contendens, bene Latine scribere posse hodie neminem, quoniam Latinae orationis copia paucis antiquorum scriptorum monumentis sit conclusa ac multorum vocabulorum differentiae plane ignorentur. Quamvis concedamus *priscos* scriptores non omnia complecti verba, quae ad disputandum de quibuslibet artibus et doctrinis necessaria sint, item multorum vocabulorum significationem esse obscuram, sufficit, quod nullo modo negari potest, inde a medii aevi barbarie depulsa floruisse viros quam plurimos, qui de quovis doctrinarum genere ita scripserint, ut ad classicorum auctorum castitatem proxime accesserint; certe ut non minus eorum, quam Ciceronis, Livii, Celsi, Plinii, aliorumque vigentis Latinitatis auctorum sententia clare percipiatur (26). Neque dubium

(24) De l'Excellence de la langue Françoise par *M. Charpentier.* à Paris 1683. Vid. *P. Bayle* nouv. littér. mois de Sept. 1684. Oeuvr. div. T. I. p. 122.

(25) Libri in nota 16. laud. p. 474. seqq.

(26) Fusius hoc exposuit Cl. *Cras* disp. laud. p. 12.

bium est, si optimorum auctorum diligenti lectioni, accuratae observationi atque prudenti imitationi addatur sermo Doctorum emendatior, quin Latina dictio excoli possit perinde ac hodierna quaelibet lingua, quae item parentum, praeceptorum ac familiarium consuetudine bonorumque librorum lectione addiscitur. Quamvis non possit negari, quod ait *Dalembertius*, difficile esse linguam peregrinam ita perdiscere, ut pure eleganterque dicere valeas; tamen haec Batavorum tellus tres protulit viros, quorum facultatem Francice dicendi ac scribendi ipsi Franci admirati sunt, scilicet, *Justum van Effen*, *Franciscum Hemsterhuis* et *Henricum van Swinden*? Ita quum *Danielis Wyttenbachii*, *Henrici Constantini Crassi* ac *Sebaldi Justini Brugmansii* facundiam Romanam cognoverimus, ut aliorum sive defunctorum sive adhuc viventium praeclara nomina taceamus, certissimum nobis est, ingenio ac studio hodie etiam eo perveniri posse, ut de cognita quavis materia Latine disputetur.

VII.

Ex iis, quae in utramque partem de lingua et patria et Latina colenda disputavimus manifestum erit, neutram esse negligendam, neque unam, exclusa altera, ad literas doctrinasque tradendas, adhiberi, quin noceatur eruditioni atque humanitati. Jam vero quaeritur, quid in re tam ancipiti fieri opporteat? Mediam viam, quippe plerumque optimam, etiam hic ingrediamur. Id scilicet agendum puto, ut patria lingua magis in dies excolatur, ac simul omnis ordinis atque aetatis hominibus cum docendis, tum delectandis inserviat; nec minus cavendum esse, ne communis eruditorum sermo obsolescat, neque ad interiorem subtilioremque doctrinam per omnes terrae regiones propagandam usurpari desinat (27). Quod effici posse mihi videtur

(27) Vid. praeced. §. num. 2. ac nota 16, cui addatur *Dalembertii* praefatio Encyclopaediae praemissa, atque Miscellaneor. literar. T. I. inserta, cujus maxime videatur p. 151 seqq.

detur, si utriusque linguae regnum suis circumscribatur finibus.

Eandem comperio esse sententiam Viri Clarissimi *Heeren* (28), patriam linguam strenue propugnantis. Cujus verba, Latine conversa, huc fere redeunt: „ Quae Shakespearii finxit ingenium, illa potissimum sunt Britannorum, quae Newtonii invenit acumen, quarumlibet nationum, doctrina aliqua imbutarum. Non temere itaque ad homines subtiliore scientia excolendos Europa communem receperat sermonem, cujus neglectus non patriae linguae cultura, quamvis ceterum utilissima, compensari poterit. Communi illo doctorum sermone id, quod cuique nationi proprium est, suis, ut par erat, finibus terminabatur; atque illud, cujus proprietatem cuncti populi jure sibi vindicant, inde selectum, universorum inserviebat commodis. Si autem quotquot Europam incolunt nationes suas quaeque linguas adhibendo ea, quae norunt, inter se communicant, hoc efficiunt, ut minus celeriter, neque omnibus populis innotescant, quamquam hoc modo linguarum hodie vigentium notitia per terrarum orbem latius spargatur."

VIII.

Quamvis vero ab omni humanitate atque liberalitate non ita sim alienus, ut plebeculam a doctrinarum cultu prorsus excludendam esse censeam; prudentissimum tamen mihi videtur consilium, subtiliores de rebus abditis disputationes eruditorum ordini magis reservandi, quam cum exotericis ineptisque judicibus communicandi. Quid enim statuent indocti, si virorum, eruditione insignium, de rebus gravissimis dissensiones ipsis innotuerint? Quantopere etiam sui ordinis dignitati nocuerunt, hodieque nocent illi inter eruditos, qui sibi contradici graviter ferentes, non argumentorum pondere utuntur, sed verba contumeliosa in adversarios jactant, non Latino sermone, quo citra eruditorum terminos illud opprobrium subsistere posset, sed ver-

(28) Libro laud. p. 29.

verbis ejusmodi, quae imperitis quoque satis demonstrent, esse inter viros doctos tales, qui quandoque insaniant (29). Ne tamen quis putet, me linguae Latinae tribuere jus, quo utantur eruditi ad se invicem maledictis proscindendum, ut festive ait *P. Bayle* (30). Equidem malim, ut, quo quis sibi videatur doctior, eo magis re atque verbis confirmet *Ovidianum* illud (31):

Ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.

Utatur adeo, ut virum probum decet, jure, quod cuivis Civitatis literariae socio competit (32), falsas aliorum opiniones, sine iracundia, refutandi.

IX.

Quibus rationibus ductus equidem arbitror, et voce et literis non nisi Latine explicandas esse *metaphysicam*, *hermeneuticam sacram*, *theologiam dogmaticam*, et *polemicam*. Idem fere censuit jam ante hos octoginta annos illustris Moshemius (33): „Certissimus, inquit, ego sum, non expedire reipublicae, ut quaecunque inter viros eruditos quaeruntur et disputantur, omnia promiscue sermone populari explicentur et cunctis legenda exhibeantur." — Reliqua fusius exposita hic repetere non vacat; quamquam non dubito, quin is, qui ea legerit, me-

(29) Conf. *J. M. Gesneri* opuscul. minor. T. I. p. 109 seqq. Vratisl. 1743.
(30) Nouvelles de la Rép. des lettres, mois de Mai, 1686 oeuvres div. T. I. p. 568.
(31) Ex Ponto L. II. Ep. IX. v. 47, seq.
(32) Vid. *Bayle* Dictionn. histor. et crit. in v. CATIUS, D.
(33) Commentat. laud. p. 20 seqq. (p. 333 seqq.) conf. ejusdem Viri disp. laud. §. 15. Eadem fuit opinio doctiss. *Petri Dreux* orat. cit. p. 28 seqq.

mecum sentiat, orbis terrarum tranquillitati ac saluti non male consultum fuisse, si dehinc philosophi ac theologi prudentissimis consilio paruissent.

X.

Neque minus saluti ac vitae humani generis, quam verae medendi scientiae, prodesse mihi videtur, quod *pathologia*, *therapia* et *materia medica* Latino sermone exponantur; nusquam enim imperfecta rerum notitia periculosior est, quam in curanda hominum valetudine. Jam vero si illae, quas dixi, partes medicinae eadem explicantur lingua, quam sutores quoque norunt, multis, qui opificio, aut arte aliqua vitam sustentare nesciunt, praebetur occasio, quantulamcunque morborum ac remediorum cognitionem acquirendi, ut eo facilius medicos se profitentes, stultos decipiant homines, qui tonsoribus et circumforaneis potius, quam vere doctis medicis vitam suam credere solent. Deinde hac ratione quibuslibet aegrotantibus, qui medico morbum suum committere timent, via munitur, qua sanitatem non restituant, sed plane evertant; quoniam nec morborum genera recte distinguere sciunt, nec remediorum efficaciam cognoscunt. Si praeterea non communi eruditorum lingua infensae corporis animique affectiones describuntur, adeo ut a quolibet, vel indoctissimo, legi possint nosographiae, non raro evenit, ut, qui in ejusmodi incidant libros, vana angantur opinione, quasi hoc illove malo ipsi correpti sint. Tandem, ut in theologia et philosophia, sic etiam in medicina sunt problemata, inter solos eruditos dirimenda, non indoctae turbae arbitrio proponenda.

Verum audio aliquem objicientem: si morborum natura atque curatio non nisi Latine explicentur, quid fiet de Chirurgorum majore parte, Latinarum rudi literarum? Hoc enim tempore *Chirurgia* latius patet, quam vocis etymologia indicat, praecedentiumque seculorum ignorantia volebat. Chirurgum enim nunc

non

non *manu* tantum, sed etiam *ratione* uti oportet, ut ipse sine medici consilio, probe cognoscat, quo auxilio, quare et quando opus sit. Illius itaque ars cum medicina, proprie sic dicta, hodie tam arcte conjuncta est, ut ab ea divelli nequeat et difficile sit pathologiae medicae et chirurgicae limites accurate definire. Imo rusticorum ac militum morbi cujuslibet generis Chirurgorum curae ut plurimum committuntur. — Ejusmodi adversario responderi possit: Gratulemur seculo nostro, quo Chirurgia ab illiberali tonsorum munere magis magisque separatur! Existimamus enim Chirurgis non magis quam Medicis licere esse mediocribus, ac propterea omni studio cavendum esse, ne inepti indignique homines chirurgiam exerceant. Quod certe prohibebitur, si publice statutum erit, ne quisquam ad chirurgiae studium admittatur, qui non antea, Latinam linguam bene doctus, mentem praeparaverit (34) ad varias percipiendas disciplinas, quibus Chirurgum instructum esse oportet. Minus quidem convenire putaverim, si chirurgiae studiosos in peremtorio demum examine probare oportet, se Latinae linguae tam peritos esse, ut libros, quorum lectio ipsis necessaria sit, satis intelligant. Haud enim scio quid prohibeat adolescentes, antequam ad chirurgicas scholas accedant, quominus accurata linguae Latinae cognitione imbuantur. Ut vero non desint, qui ad illam artem se applicent, nec oppida, pagi exercitusque proborum Chirurgorum auxilio careant, necesse erit, ut Chirurgis, quorum scientia ac peritia probata sit, justum decernatur salarium (35).

XI.

(34) Vid. Supra VI. 4.

(35) Illis, qui scire velint, quanti Civitatis intersit, rem medicam bene constitutam esse et quid Gubernatores rerum publicarum facere oporteat ad eam bene ordinandam, praeter immortale *J. P. Frankii* systema politiae medicae, (Germanice scriptum, Belgice et Francice versum) etiam atque etiam commendo doctissimi. Ludov. Jos. Schmidtmanni librum: *Ausführliche practische Anleitung zur Gründung einer vollkommnen Medizinal-Verfassung und Polizey*, 2 voll. Hanoverae 1804. Me-

X I.

Jurisprudentiam Romanam ejusque *historiam* Latine sermone tractandam esse puto, quia utriusque studium arctissime cum eo conjunctum est et tanto penitius perspici posse videtur, quanto minus prisca illa lingua adhibita ab antiquitate abducuntur auditores vel lectores. Pertinet praeterea jurisprudentia Romana ad universam civitatem literariam, quoniam omnis hodiernae legis lationis est fundamentum, adeo ut nemo jurisconsulti nomine vere dignus censeatur, qui ex priscis illis fontibus non hauserit justitiae rationem (36). Nusquam certe, ait Facciolatus (37), Vir eruditissimus, quam in Romana jurisprudentia clarius apparent civium negotia, personarum gradus, rerum divisiones, acquirendi modi; nusquam publica et privata crimina, poenaeque criminibus constituendae; nusquam officii veraeque virtutis munus; nusquam demum cetera, quae humanam societatem tollere, tuerive possunt: atque haec quidem ad omnem civilis administrationis formam apposite scripta, quia nullus est rerum status, in quo Roma, perpetuis agitata motibus, aliquando non fuerit." Quamobrem in ejusdem orationis exordio non temere dixit: „ Fidenter affirmateque oportere constituo, *gentes omnes Romanis legibus operam dare, sed suis vivere.*"

X I I.

morabilis ibi vol. II. p. 51. exstat catalogus primariorum virorum, qui de rebus medicis *Latine* scripserunt, quorum egregia opera ab iis negligantur necesse est, qui Latinarum literarum sunt expertes.

(36) Ad studium juris Romani, „ utpote *per se* quoque supra omnia civitatum jura dignissimi nosci," *Lud. Aub. Maurerium*, Legati Francici apud foederatas Belgii Provincias filium, magnopere exhortatur *Hugo Grotius*, Epist. ad Gallos 156. Vid. etiam Clar. H. G. Tydeman Orat. de eo, quod nimium est in studio Juris Rom. p. 7 seq. Daventr. 1802. Ejusdem Orat. de jure Rom. Justinianeo opportune instaurato, p. 36 seq. Leov. 1803.

(37) Oration. Select. supra, VI. memoratarum XXIII.

XII.

Latinarum Graecarumque literarum elementa vix quidem aliter ac vernaculae linguae adjumento doceri possunt, multumque ad patriae orationis elegantiam adjuvandam confert exercitium veteres auctores in hodiernas linguas quam diligentissime vertendi (38). *Interiorem* autem *veterum auctorum mentem*, *antiquam historiam*, *mythologiam* et *geographiam*, item *archaeologiam* Latina oratione, illis, qui eam satis intelligant, rectius clariusque exponi, nemo humanitatis ac literarum non plane expers dubitaverit. Omnia igitur huc pertinentia, nisi quae tironum institutioni sint accommodanda, Latine explicentur (39).

Orientales etiam literae, quum in Europa certe eas eruditi soli curent, Latina lingua tradantur.

Haec tamen, quae de Latinae linguae usu statuo, ita accipiantur velim, ut non videar rerum antiquarum notitia, quantum vitae hominum communi artibusque plasticis prodesse possit, illiteratos fraudare velle.

XIII.

(38) Vid. *G. F. A. Wendeborn* de statu civitatis, religionis, eruditionis artiumque in Magna Britannia exeunte fere Sec. XVIII. edit. Germ. T. IV. p. 43 seqq. idem liber Belgice prodiit Campis 1790. Conf. supra not. 17.

(39) Vid. *Cras* Disp. laud. p. 16 seqq. *J. A. Wolfii* Praefat. ad M. T. Ciceronis Orat. IV. p. 13. quem locum ibi transscriptum legimus. Dignissima item quae legatur est praefatio Miscellanearum Observationum in Auctores veteres et recentiores, volumini primo praemissa, cujus auctor habetur *P. Burmannus.* Cui igitur eadem stat sententia, ille sane probabit consilium Virorum doctissmorum *Bake*, *Geel*, *Hamaker*, atque *Hofmanni Peerlkamp* Bibliothecam criticam novam edendi, qua literas cum Graecas et Latinas, tum Orientales complexi sunt, disciplinas quoque proxime cum iis conjunctas. Ejus alterum volumen mox proditurum esse apud Luchtmansios accepimus.

XIII.

Praeter has autem doctrinarum partes, quas Latine docendas esse censeo, sunt aliae multae, quas propter publicum earum usum etiam sua cuique vernacula lingua explicare quodammodo integrum sit. Ad hanc vero doctrinarum classem referri posse opinor *historiam universalem*, *historiam politicam*, *historiam ecclesiasticam historiam philosophiae* ac *medicinae*, *historiae naturalis* varias partes, *chemiam*, tam *theoreticam*, quam *practicam*, *physicam experimentalem*, *mathesin*, *logicam*, *jus naturae*, *gentium* ac *publicum*, *ethicam* cum *philosophicam*, tum *christianam*, *institutionem religionis christianae*, *anatomiam*, *physiologiam*, *chirurgiae partem mechanicam*, atque adeo *artem obstetriciam*, denique *medicinam politicam*, *forensem* ac *veterinariam*.

Omnes enim hae disciplinae, sine aliquo reipublicae detrimento vulgari sermone traduntur, neque eruditorum civitati sunt propriae; sed earum aliae cunctis hominibus, ingenium acuere ac supra vulgus sapere cupientibus, utiles sunt, aliae ad artes elegantiores probe excolendas, vel ad opificia exercenda, alia ad munera quaedam civilia et militaria administranda necessariae. Quamobrem, si forte eveniat, ut illi, qui una pluribusve earum doctrinarum prae aliis excellant, Latinae orationis minus sint periti, his id concedatur, ut domestica lingua eam easve tractent. Nihil enim ineptius excogitari possit, quam barbare et difficulter malle Latine dici, quam pure et facile vulgari sermone (40).

Ne tamen res eruditorum publica ex hac licentia aliquid detrimenti capiat, necesse est, ut quidquid augmenti cuilibet illa-

(40) Vid. *J. F. la Harpe*, Cours de Litérature Vol. XVI, p. 399. Paris 1805. Cui tamen auctori acutissimo non concedimus, ut propter abusum omnino tollatur usus linguae Latinae Academicus.

larum doctrinarum, quas modo memoravi, sive experientia, sive ingenium attulerit, communi doctorum sermone innotescat, atque ita caveatur, ne viri docti, quorum interest progressus doctrinarum diligentius persequi, porro cogantur praecipuas e recentioribus linguis memoria comprehendere. Si quis autem forte objiciat, novas multarum artium ac disciplinarum vitaeque communis terminos difficillime vel plane non bene Latine exprimi posse, hunc etiam atque etiam invito, ut legat ea, quae viri Latinae linguae peritissimi *Moshemius* (41), *Cras* (42) aliique (43) responderunt.

XIV.

(41) Dissert. laud. §. 9.

(42) Disputat. laud. p. 13 seqq.

(43) Ubert. Folieta de usu et praestantia linguae Latinae p. 166. edit. Moshemianae.

C. A. Heumanni Epistola de jure Linguam latinam novis vocabulis augendi. Gott. 1719. *G. Stolli* introductio in histor. literar. P. I. c. 2. §. 25. *Noltenii* Lexicon L. L. antibarb. in v. *angelus*, *camerarius*, *cancellarius*, similibusque, in primis p. 656 seqq. ubi *philosophica*, et p. 752. ubi *theologica vocabula* quomodo sint *latine* reddenda docetur. *Schelleri* praecepta styli bene Latini P. I. c. 2. p. 144. Praeter hos et Theologorum, Jurisconsultorum ac Philologorum ordine auctores gravissimos non possum non provocare ad judicium Viri celeberrimi *Friedländeri*, qui in inclyta Academia Halensi hodie medicinam docet. Hic in operis egregii, cujus titulum supra not. 18. exhibui, praefatione, p. VII seq. postquam alias caussas, cur Latine scripserit librum suum, protulit: „Praeterea, inquit, scripto meo demonstrare conatus sum, posse Latine ejusmodi res, vel cogitationes in arte nostra exprimi, quae vulgo barbaris et maxime ineptis nominibus circumferuntur, et quae, etsi a veterum ingenio remotissimae, antiqui tamen sermonis colorem et formam haud videntur respuere. Quam vero ad rem et antiqua cogitandi ratione opus est, h. e. simplici, sincera atque verborum calamistris et argutiis minime impedita; ad quam si plurimorum nostrae aetatis philosophorum et medicorum decreta et commenta revocaveris, ea crepero tantum verborum sonitu atque mira insolentia et novitate contineri apparebit. Itaque multa, quae ab imperitis nova existimantur et ili-

XIV.

Tandem pervenimus ad eas disciplinarum ac literarum partes, quas vulgari rectius, quam Latino sermone doceri autumaverim.

Praeter illas doctrinas, quibus puerilis aetas imbuenda est, et quae facere possunt ad universum populum meliorem, humaniorem ac prudentiorem reddendum, mea quidem sententia, hunc in ordinem referri oportet *Grammaticam*, *Rhetoricam ac Poëticam recentiorem*, *historiam* et *antiquitatem patriae*, *geographiam novam*, *statisticen*, *oeconomiam* cum *politicam*, tum *ruralem*, *technologiam*, *diaeteticam*, *jus hodiernum*, tam *civile*, quam *criminale* et *mercatorium*, *methodum procedendi* et *praxin juridicam*, *institutionem homileticam*, *catecheticam*, et *curam pastoralem*.

Ut enim antiqua antiquorum sermone, sic nova novis dictionibus, facilius ac melius explicantur. Deinde multi, qui recentiores literas novamque historiam sua lingua commode ac probabiliter tradunt, saepe minus idonei sunt, cogitationes suas Latine explicando. Ut vero illae disciplinae, quae ad communem vitae usum pertinent, veluti oeconomia, tam politica, quam ruralis, technologia ac diaetetica eo sermone, qui vulgo notus est, doceantur, insuper publica suadet utilitas.

Illas denique jurisprudentiae ac theologiae partes, quas postremo nominavi, patria cujusque nationis lingua tradendas esse existimo propterea, quod eaedem proxime sunt conjunctae cum explendo munere tam judicis, et causidici, quam sacerdotis et oratoris sacri, simulque hoc efficietur, ut suo quisque sermone cogitata mentis plane copioseque explicare discat de rebus, quarum scientia ad futurum munus maxime requiritur (*). Non enim

inaudita, detracto verborum altisonorum nimbo, in vulgares sententias dissipantur, a quibus equidem, non semper nova, at verissima tamen, neque vulgari modo et pervagato exprimere conatus, alienissimus censeri aveo."

(*) Vid. Supra, V. 4.

enim Latine, sed vulgari lingua in foro causae aguntur et in aede sacra religionis praecepta exponuntur. Accedit, quod omnes hodierni juris codices non Latina, sed patria cujusque nationis dictione sunt conscripti.

Ceterum in his quoque disciplinis hoc teneatur velim, ut, quod quisque ad universam eruditorum Civitatem permanare, aut posteritatem intelligere cupiat, Latino sermone literis mandet vel mandandum curet.

XV.

Haec fere habui, quae de Latinae linguae usu tuendo dissererem. Vereor autem, ne modus ac fines, quos ei praescripsi, reliquis Europae regionibus minus conveniant, quam Belgio nostro. Hic enim, ut supra dixi (44), in Academiis atque Athenaeis perpetuus adhuc mos viget, doctrinas paene omnes Latino sermone tradendi, quod contra fit alibi. Neque dubium est, quin illi inter doctores publicos, quibus Latine loquendi scribendique copia et facultas deest, libertate gavisuri sint, qua ipsis in tractanda doctrina sua permittatur sermone uti, sibi magis noto ac familiari. Si autem forte inveniantur, quibus multorum annorum consuetudo difficultatem quandam attulerit, de disciplinis, quas tractant, vulgari sermone disputandi, his concedatur, dum munus suum explent, suo more pergere. Artium enim doctrinarumque studia vim qualemcunque respuunt. Praestat quidem plerumque aedificium, cujus formam mutandam esse judicemus, sensim emendare, quam funditus evertere, ne cogamur per aliquot tempus sub frigido coelo degere. Quam ob rem in ceteris Academiis, in quibus doctrinae jam inde a multis annis Latine doceri desierunt, Professoribus praesentibus haec detur venia, ut, qua adhuc soliti sint, lingua, in Scholis suis utantur; quamquam persuasissimum mihi sit, reperiri etiam nunc haud paucos, qui Latino aeque bene ac patrio sermone dice-

(44) IV.

cere valeant. Hoc quidem modo et doctores et discipuli Academici per totam eruditorum civitatem sensim assuefient Latino sermoni usurpando.

XVI.

Id vero posthac providendum est, ne docendi eas disciplinas, quas in Academiis non nisi Latine tradi placuerit, concedatur licentia ulli, qui facultate destitutus sit, de rebus, eo pertinentibus, bene Latine et dicendi et scribendi. Utraque enim facultas in doctore Academico conjuncta sit necesse est; quandoquidem viva vox mentem altius intrat, quam elaboratae commentationis praelectio (45); et saepe in instituendis examinandisque discipulis extemporali disputationi datur occasio. Quamobrem in diplomatibus Academicis nominatim memorandum foret, eum, qui *Doctoris* honore ornaretur, bene Latine scribendi ac dicendi facultate valere, si eam facultatem revera probasset; sin minus, haec mentio omittenda esset. Latina autem loquendi exercitatione etiam propterea maxime opus est, quod sic restitui poterit vinculum, quo cunctarum nationum eruditi quondam inter se colligabantur. Quod eo magis efficiendum esse arbitror, quo saepius animadverterim viros doctos diversarum nationum congredientes, quorum alter praeter popularem sermonem nullum hodiernorum, nec alter Latinum sermonem satis callebat, ut eo ad colloquendum uti auderet.

XVII.

Quum jam in virorum doctorum colloquia inciderim, non possum non mentionem facere difficultatis haud levis, qua illa non num-

(45) Vid. *Quinctiliani* Instit. Orat. L. II. c. 2. Clar. *L. A. Warnkoenig* Institution. Juris Rom. privati, Praef. p. X seq. edit. II. quae Leodii prodiit 1825.

numquam impediuntur. Quis enim nescit, hominibus peregrinantibus, quamvis domi in Latina oratione abunde exercitatis, eam nulli fere utilitati esse, idcirco tantum, quod, ob diversam pronuntiationem, Latine loquentes neque intelligunt, neque intelliguntur, nisi postquam per aliquod tempus adhibita animi attentione peregrinae pronuntiandi rationi se adsuefecerint atque accommodaverint? Ut, quale quantumque hoc sit incommodum percipias, finge, viros Latine perquam doctos ex Italia, Francia, Anglia, Germania atque Hollandia oriundos, in eundem locum convenisse, singulos domestica appellandarum literarum ratione, ut solent, Latinas voces proferentes. Quis Latinae linguae rudis hujusque diversitatis ignarus, quum eos audiret confabulantes, crederet, eadem lingua illos omnes uti (46)? Nonne illi ipsi viri docti, si ex tali congressu aliquid vellent capere emolumenti, vel instar mutorum signis, aut literis inter se colloqui, vel de linguae Latinae vocibus eodem modo efferendis transigere deberent?

XVIII.

Quod si autem volentibus atque adjuvantibus praecipuarum ci-

(46) *P. Bayle* ex Hennini Dissertatione de linguae Graecae pronuntiatione refert, *Jos. Scaligerum*, quum Hibernus quidam eum Latine alloqueretur, putavisse illum Hibernice loqui atque adeo dixisse: *Domine, non intelligo Hibernicam linguam.* Nouv. de la Rép. des lettres, mois de Novembre, Oeuvr. diverses T. I. p. 164. Conf. p. 266. ib. ubi *Erasmi Roterodami* facete dictum occurrit, quod legitur in ejus dialogo de recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione p. 234. seq. L. B. 1643. In *S. Havercampi* Sylloge Scriptorum de Ling. Gr. pronunt. p. 173. L. B. 1740. De *Anglorum* linguae Latinae pronuntiatione vid. *Wendeborn* libri supra in nota 38. laud. T. II. p. 331.

Praeterea vid. *J. Lipsii* de pronuntiatione L. L. dialogus, quem cum Th. Bezae commentar. de pronunt. Gr. L. excudit *H. Stephanus* 1587.

civitatum Rectoribus eveniat, ut virorum Latine bene doctorum concilium aliquando habeatur, non solum Latinae linguae pronuntiatio ad unam magisque genuinam ac probabilem formam redigi, sed etiam tota Latinitas ab infinitis barbarismis (47) quibus contaminari solet, purgari posset. Non minus profecto hodie verum est, quod multiplici doctrina insignis *Ger. Jo. Vossius* (48) queritur, multis, etiam non infimi nominis, in loquendo scribendoque excidere tam multa, quae veteres illi Romuli nepotes nunquam dixissent. Quod malum duabus tribuit causis: „usque adeo, inquit, sordere coepit omnis literaturae honos neque id juventuti modo, a labore ad otium proclivi, sed subinde etiam studiorum praefectis, qui saepius hasce literas, tanquam canis Nilum, tantum degustarunt, ac docendi provinciam suscipiunt, antequam didicerunt. Utinam haec magis ad animum revocarent, qui ad clavum sedent Rerum publicarum! Non tantopere peccaretur magistrorum inscitia pravaque institutione. Quamquam aliud etiam est, quo gliscat hoc malum: videlicet quotidianus Latini sermonis usus cum iis, quibus studia literarum non maturuerunt. Nam assidue tales audiendo simili adsuescimus sermoni, ipsi perperam loquentes, perperam discimus scribere. Ut mihi propemodum causam suam probent, qui arbitrantur, Latine loquendi morem, *qualis quidem obtinet vulgo*, non minus officere linguae castimoniae, quam prodesse. Equidem de me ipso istoc dixero, saepius mihi obtigisse, ut cum semibarbaris cogerer βαρβαρίζειν, si intelligi vellem: quandoque etiam scientem deterius locutum, ne exprobrare inscitiam aliis viderer, quibus minus otii tractandis hisce literis fuisset. Interdum etiam, dum rerum momenta solum attendo, video ex vulgari con-

(47) De barbarismis vid. Moshemii Dissert. laud. §. 6. Plures auctores exhibet Vir celeb. *Chr. Dan. Beck* in artis Latine scribendi praeceptis, p. 16 seq.

(48) In praefatione praestantissimorum librorum de vitiis sermonis et glossematis Latino-Barbaris. Amst. 1640.

consuetudine, adhaesisse illud verbi, quod solam improbare. Sed nunquam magis, video, dicam, an indignor, quam si etiam in editis mihi videam pravo loquendi more abrepto, excidisse, quod serio ipse damnem.

— *Adeo in teneris consuescere multum est.*"

Verum illa vitiositas, quae ex perverse loquentium consuetudine contrahi solet, a Virorum Latine peritissimorum atque ex diversis nationibus congregatorum conventu non metuenda erit. Quas enim ex sua quisque lingua discendi formulas in Latinam orationem transtulerit, illae animadvertentur ab alienigenis eo facilius, quo magis eorum sermones discrepant; v. c. Germanismos Francus acutissime odorabitur, ut hujus lapsus Germanus.

Neque periculum erit, ne dicta illa comitia in eas incurrant reprehensiones, quibus *Civitatem Latinam*, sive *Tulliopolin* improbavit Ciar. *Chr. Aug. Heumannus* (49). Possunt enim Reges, dummodo velint, eo ablegare doctissimos maximeqne idoneos viros, qui domesticarum literarum studio minime obfuturi sint, hoc solum acturi, ut Latina lingua non ad opificum, sed eruditorum usum, quantum fieri possit, apta reddatur. Atque ita nostro consilio minime obstant ea, quae Hispanus ille *Sanctius* (50) disputat de Latinitate colloquiis corrumpenda. Quod vero *Pauli Manutii*, *Petri Maffei*, aliorumque *Italorum* attinet metum, ne Latine familiariter loquendo contaminarent orationem, illum revera inanem fuisse probavit illustris *Moshemius* (51).

Si praeterea ad talem virorum doctorum conventum ex omnium disciplinarum Professoribus delegati undique confluerent,

(49) Poecile, T. I. p. 98 seqq. Conf. *Morhofii* Polyhistor, Vol. I. L. II. c. 9.

(50) Minerva, edit. Perizonii p. 855 seqq.

(51) In nota ad §. XII. libri Morhofiani de pura dictione Latina, Hanoverae 1725.

rent, duo negotia, utilissima quidem, sed singulorum hominum viribus majora, effici possent; quorum unum foret, ut *Nomenclator*, qualem *Hadrianus Junius* edidit, copiosior atque emendatior adornaretur (52); alterum ut de novis vocabulis, quibus nova inventa significentur, secundum analogiam formandis (53), virorum tam rerum, quam linguarum peritissimorum consensus conspiraret.

Ejusmodi denique hominum, varia doctrina praestantium, coetus, si identidem iterarentur, pariter ad omnium, quarum interesset, civitatum notitiam perferretur, quidquid per totum terrarum orbem in universo doctrinarum ambitu novi inventum, usu comprobatum ac literis mandatum esset. Quod consilium maximopere adjuvaretur, si eundem doctorum comitiorum locum peterent omnium gentium Bibliopolae primarii, permutaturi, vel emturi venditurique libros, ad universam eruditionem pertinentes.

Quod-

(52) De tali consilio digna est, quae legatur *Jo. Matth. Gesneri* disquisitio, Actis Societatis Latinae Jenensis inserta, Vol. I. De nomenclatoribus consulatur *Morhofii* liber de pura dictione. cap. V.

(53) De hac licentia imponendi nova novis rebus nomina vid. *Cicero* de finib. bon. et mal. L. III. c. 1. extr. Mureti variar. Lection. L. XV. c. 1. *F. A. Halbaueri* Diss. de sectis imitatorum, quam collectioni praestantissimorum opusculorum de imitatione oratoria praemisit, §. 15. aliosque auctores ibi laudatos. Adde *Noltenii* Lex. antibarb. p. 772. item auctores in nota 43 allatos.

Quodsi mihi contingat, ut Viri, tam aequitatis amantes, quam doctrina insignes, judicent, me hac commentatione probabilem aliquam indicasse viam ac rationem, qua contrariae de hodierno Latinae linguae usu opiniones inter se conciliari, et varia ejus impedimenta superari possint, me haud poenitebit, quod post alios eosque gravissimos viros meam sententiam in medium protulerim. Hoc autem sibi persuadeant Lectores benevoli, meam opinionem mihi non tantopere placere, ut fines linguae Latinae positos pro certis habeam, quos ultra citraque nequeat consistere rectum. Pergratum denique mihi erit, si adhibitis ejusmodi auxiliis, qualia proposui, universam Eruditorum civitatem eodem, quo majorum nostrorum memoria, communis sermonis vinculo aliquando rursus colligatum iri sperare potero.